

Artur Czapiga

Uniwersytet Rzeszowski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7845-4051>

artur.czapiga@wp.pl

DOI: 10.31648/apr.4462

Sposoby wzmocnienia aktu mowy dezaprobaty w języku polskim, rosyjskim i angielskim

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wyników pragmatycznej analizy wypowiedzi wyrażających dezaprobatę, a w szczególności sposobów wzmocnienia illokucyjnej siły tego aktu mowy. Badanie prowadzone jest w podejściu porównawczym polsko-rosyjsko-angielskim na materiale zaczerpniętym z tekstów współczesnej literatury pięknej polsko-, rosyjsko- i angielskojęzycznej. Z przeglądu bibliografii przedmiotu wynika, że problematyka ta nie została dotąd opisana w kontekście teorii aktów mowy w ujęciu porównawczym, zwłaszcza w odniesieniu do trzech języków. Modyfikacja illokucyjnej siły wypowiedzi wiąże się z zastosowaniem określonych taktyk strategicznych. Ich opis i konfrontacja w trzech grupach językowo-kulturowych znacząco ułatwi wybór właściwych ekwiwalentów tłumaczeniowych.

Od momentu, gdy John Austin [1962] ogłosił, że za pomocą słów wykonujemy pewne czynności, teoria aktów mowy pozostaje w kręgu zainteresowania wielu lingwistów (por. m.in. J.D. Apresjan [1986], A. Czamara [1977], E. Komorowska [2008], J. Searle [1969], A. Wierzbicka [1987], D. Wunderlich [1978]). Bibliografia prac poświęconych temu zjawisku prezentuje się niezwykle okazale, podobnie jak różnorodność interpretacji i prób klasyfikacji samych aktów mowy [Komorowska 2003, 79–88; Lipczuk 2000, 169–176; Witek 2012]. Z jednej strony taki stan rzeczy dostarcza szerokiego wachlarza narzędzi badawczych, które można odpowiednio dobrać w zależności od charakteru podejmowanej analizy, z drugiej zaś może stanowić poważne wyzwanie, gdyż wprowadza spore zamieszanie terminologiczne¹,

¹ Np. deklaratywy wg Johna Searle'a [1969] tworzą nowe fakty albo zmieniają stan danego obiektu. Szerzej tę grupę interpretuje Edda Weigand [1989, 85–86], która włącza tutaj także takie akty mowy jak np. zobowiązanie się, gwarantowanie (należące do grupy komisywów wg taksonomii J. Searle'a) oraz gratulacje, przeprosiny itp. (czyli ekspresywy wg J. Searle'a). Część językoznawców podaje natomiast w wątpliwość potrzebę wydzielenia wspomnianej grupy deklaratywów, utrzymując, że przecież każdy akt mowy służy zmianie jakiegoś fragmentu świata [Ballmer, Brennenstuhl 1981, 56–57].

zmuszając do zachowania ostrożności przy wybieraniu teoretycznych podstaw prowadzonego badania.

W niniejszym artykule za podstawę metodologiczną przyjmuję teorię aktów mowy zaproponowaną przez Johna Searle'a [1969], jednak z uwzględnieniem pewnych modyfikacji. Różnice dotyczą w głównej mierze motywacji podziału aktów mowy, gdyż zasadne wydaje się uznać – za Alekssem Awdiejewem [1983, 53–88] oraz Ewą Komorowską [1995, 167–177] – funkcje pragmatyczne wypowiedzi za podstawowe kryterium analizy aktów mowy. Takie podejście ułatwia wnikliwą interpretację repliki, zbliżoną do intencji nadawcy. Na ramę pragmatyczną danego wypowiedzenia może składać się kilka funkcji pragmatycznych o zróżnicowanej hierarchii, co stanowi ułatwienie m.in. w precyzyjnym definiowaniu mieszanych aktów mowy [Awdiejew 1983, 53–63].

Każda wypowiedź powstaje w pewnym zaplanowanym przez nadawcę celu. Zadaniem rozmówcy jest odbiór i właściwa interpretacja przekazu – w miarę możliwości zbieżna z założeniami mówiącego. Nie ulega wątpliwości, że dobór językowych środków wyrazu nie ogranicza się wyłącznie do dopasowania słów do zaplanowanego znaczenia wypowiedzi – mamy tu do czynienia z całym wachlarzem wieloznaczności – uzależnionych przede wszystkim od realizowanej strategii komunikacyjnej oraz od selekcji konkretnych taktyk komunikacyjnych [Исеев 2008]. W danej sytuacji komunikacyjnej nadawca może nawet zdecydować się narużyć którąś z maksym konwersacyjnych dla oddania czegoś więcej niż to wynika z samych słów [Grice 1975, 41–58]. Wybór społecznie akceptowalnej formy wyrażania niezgody z rozmówcą wymaga od nadawcy sporych kompetencji komunikacyjnych [Rudyk 2016, 55–56]. Jest więc oczywiste, że badany akt mowy może ulegać gradacji – od dezaprobaty osłabionej, ugrzecznionej, przekazującej w sposób zgodny z zasadami językowego *savoir-vivre*'u zawołowaną ocenę negatywną; przez dezaprobatę czystą, niemodyfikowaną, aż po dezaprobatę wzmocnioną, sformułowaną w sposób jednoznaczny, niekiedy wykraczającą poza granice grzeczności językowej.

Słowniki języka polskiego przypisują leksemowi *dezaprobatą* znaczenie 'niechętny stosunek do czegoś, wynikający z negatywnej oceny tego' (ISJP)², a także 'ujemna ocena czegoś, brak aprobaty; potępienie, przygana' (SJPD). Za rosyjsko-języczny odpowiednik leksemu *dezaprobatą* uznają słowo *порицание*, według słowników języka rosyjskiego oznaczające: 'осуждающий отзыв о ком-, чем-л., выражение неодобрения' (СРЯ), 'неодобрение, осуждение чьих-н. действий, поступков' (РСС), a także 'выговор' (СРС). W języku angielskim jest to leksem *disapproval*, czyli 'lack of approval; the belief that someone or something is bad

² Wyjaśnienie skrótów znajduje się na końcu niniejszego artykułu.

or wrong' (MW). Porównanie powyższych znaczeń leksemów *dezaprobata*, *nopu-
yauue* i *disapproval* pozwala uznać te wyrazy za ekwiwalenty tłumaczeniowe.
Na tej podstawie można podjąć próbę ustalenia eksplikacji interesującego nas aktu
mowy. Wydaje się zasadne rozbicie pragmatycznego znaczenia dezaprobaty na dwa
podstawowe elementy – negatywną ocenę oraz brak przyzwolenia:

Negatywnie oceniam Y i/lub jego wykonawcę X; nie zezwalam na Y,

gdzie X to wykonawca czynności, zwykle również odbiorca komunikatu, a Y to
czynność – przedmiot oceny. W przypadku czynności przeszłej lub mającej miejsce
w czasie mówienia drugi człon eksplikacji wyraża brak zgody na kontynuowanie
lub powtórzenie Y. Jeśli przedmiotem negatywnej oceny jest czynność przyszła,
to negatywna ocena oznacza nieudzielenie zgody na wdrożenie Y w życie. Pierw-
szy element eksplikacji (negatywna ocena) zdaje się mieć większe znaczenie dla
dezaprobaty. Anna Wierzbicka [1987, 122–123] wskazuje na możliwość użycia
opisywanego aktu mowy w szerszym znaczeniu – jako ukazania na negatywny
stosunek mówiącego do ocenianego obiektu, wyrażenie preferencji, moralnej oceny.
W takim przypadku element braku zezwolenia schodzi na dalszy plan.

Dezaprobatę można uznać za akt mowy symetryczny w stosunku do aprobaty.
Łączy je nie tylko dwuelementowa eksplikacja: 1) ocena i 2) przyzwolenie lub jego
brak, lecz także społeczny kontekst dialogu. Nadawca, jako osoba mająca prawo do
sankcjonowania obiektu wypowiedzi, powinien mieć jakąś „władzę” nad odbiorcą
– bądź to w postaci formalnej (np. w kontaktach nauczyciel – uczeń, dyrektor
– podwładny, rodzic – dziecko itp.), bądź sytuacyjnej. Przykładowo wyrażenie
aprobaty zachowania ucznia w szkole lub dezaprobaty dla takiego zachowania
przez nauczyciela jest fortunnym aktem mowy, natomiast nim nie jest, gdy dziecko
udziela aprobaty zachowania swojego nauczyciela lub dezaprobaty dla takiego
zachowania (w standardowej sytuacji).

W zróżnicowanym kontekście codziennych dialogów przychodzi nam nieustan-
nie modyfikować illokucyjną siłę wygłaszanych aktów mowy. Na dobór środków
przekazu ma wpływ to, co chcemy osiągnąć, jak chcemy to osiągnąć, z kim roz-
mawiamy, jakie poboczne cele realizujemy, co nas łączy z interlokutorem i wiele
innych zmiennych [Oishi 2007, 55–78]. W centrum zainteresowania w niniejszym
studium znajdują się wypowiedzi, w których akt dezaprobaty z jakichś powodów
został wzmocniony.

Dialogi w tekście literackim traktuję jako odzwierciedlenie rzeczywistości.
W związku ze specyfiką nośnika (książka) są one pozbawione „szumów” towa-
rzyszających komunikacji werbalnej, co ułatwia analizę. Dodatkowym ułatwieniem

jest możliwość prześledzenia dalszych losów bohaterów, a niekiedy (w zależności od stylu narracji) nawet dowiedzenia się z części narracyjnej o zamiarach, emocjach i myślach nadawcy komunikatu.

Materiał faktograficzny został zebrany z tekstów współczesnej literatury pięknej polsko-, rosyjsko- i angielskojęzycznej³. W celu przeprowadzenia jak najdokładniejszej analizy wypowiedzi podczas badania zostały uwzględnione zarówno składowe eksplikacji (w jaki sposób została wyrażona negatywna ocena oraz czy i w jaki sposób został wyrażony zakaz), jak i podstawowe elementy kontekstu rozmowy – kto jest nadawcą wypowiedzi dezaprobującej, do kogo jest kierowana, jakie stosunki panują między rozmówcami, co jest obiektem dezaprobaty.

Cytowane przykłady stanowią reprezentacyjną grupę dla całego zebranego i przeanalizowanego materiału faktograficznego, por.

[1]

– *Uważasz, że ich zabił?*

– *Wątpię, by to on bezpośrednio zabijał. Sugerowałbym jednak objęcie go dochodzeniem, może podstępem by coś działo?*

– *Nie ma mowy* – *zgasił go Konsul. – To przecież nie jakiś Kuba Rozpruwacz, ale szanowany człowiek. Wyobrażasz sobie, co by było, gdyby to wyszło? Że go podsłuchujemy?*
Wiktor Hagen, *Granatowa Krew*, Virtualo, 2010

Kontekst wypowiedzi:

nadawca: polityk,

odbiorca: policjant,

rodzaj zwierzchności: formalna; znaczna różnica w rolach społecznych,

obiekt dezaprobaty: propozycja włączenia w śledztwo kolejnego podejrzanego.

Eksplikacja

ocena: negatywna, wynikająca pośrednio ze znajdującego się w strukturze powierzchniowej zakazu,

zakaz: zdecydowany, wyrażony bezpośrednio.

Komentarz: propozycja policjanta jest logiczna, jednak nie uwzględnia politycznych konsekwencji niepowodzenia. Na samą myśl o nich Konsul traci spokój, co widać w sposobie, w jaki formułuje dezaprobatę. Krótka i jednoznaczna wypowiedź (*nie ma mowy*) jednoznacznie i autorytatywnie ucina rozmowę na temat zgłoszonej propozycji. Choć nie pojawiają się tu dodatkowe elementy wzmacniające siłę repliki, to sama treść aktywizuje cały szereg elementów kontekstu, o których, w myśl maksym konwersacyjnych Grice'a, nadawca wcale nie musi

³ Ze względu na ilość przeanalizowanego materiału źródła podawane są tylko dla przytaczanych przykładów – po każdym cytowanym dialogu.

przypominać rozmówcy (role społeczne interlokutorów, delikatna sprawa, a nawet: kariera policjanta, stosunki z przełożonymi itd.). Po ucięciu wypowiedzi policjanta nadawca przejmuje inicjatywę i kontynuuje temat, dodając kolejne argumenty świadczące na korzyść jego punktu widzenia. Zastosowanie serii retorycznych pytań wzmacnia przekaz, zwiększając siłę funkcji emotywnych wypowiedzi. W opisywanym przykładzie logicznej propozycji została przeciwstawiona emocjonalnie wzmocniona dezaprobatą, policjant nie kontynuował już tematu, zrozumiawszy przekaz swojego rozmówcy.

[2]

– *Nie bardzo wiem, co mogę Mu zaproponować zamiast leżenia – mówię. – Przecież On umiera.*

– *Nie tylko on – odpowiada zirytowana. Codziennie umiera tylu porządnym Duńczyków. Czy powiedziałeś mu to?*

– *Nie sądzę, by uznał to za odpowiednią zachętę – bronię uparcie mojej metody.*

– **Bzdura** – *krzyczy jeszcze głośniejszym głosem – weźcie się w garść, zacznij działać, a uzyskasz rezultaty!*

Bronisław Świdorski, *Asystent śmierci*, Virtualo, 2007

Kontekst wypowiedzi:

nadawca: kierowniczka hospicjum,

odbiorca: pracownik hospicjum,

rodzaj zwierzchności: formalny,

obiekt dezaprobaty: metoda pracy podwładnego.

Eksplikacja

ocena: silnie negatywna, wyrażona bezpośrednio,

zakaz: wyrażony bezpośrednio poleceniem zmiany sposobu działania.

Komentarz: Dezaprobatą dotyczy sposobu pracy z umierającym pacjentem hospicjum. Pani kierownik oczekuje natychmiastowych efektów, choć nie precyzuje, co dokładnie ma na myśli. Do tego wszystkiego dochodzi jeszcze niechęć przełożonej zarówno do umierającego starca, jak i do swojego podwładnego. Dezaprobatą została wyrażona krótko i dosadnie, podniesionym głosem. Inicjujący replikę wykrzyknikową leksem *bzdura* sygnalizuje bardzo negatywną ocenę, a użyty w ocenie propozycji / pomysłu / sposobu pracy narusza zasady grzeczności.

[3]

– *Теперь не могу шоу-бизнес и попсу, – перебила его Агата. – А уж российская попса – так вообще шлак и полный отстой!*

– *Я бы не стал говорить об этом так однозначно, – все так же задумчиво произнес Жека.*

– *Полный примитив и сплошное надувательство, по-другому просто не скажешь! Была бы моя воля, я бы за написание таких идиотских песен в тюрьму бы сажала! И за пенье под фанеру тоже!*

Николай Воронцов, *Пятая печать*, Litres, 2018

Kontekst wypowiedzi:

nadawca: młoda piosenkarka, solistka,
odbiorca: znajomy nadawcy,
rodzaj zwierzchności: brak, relacje koleżeńskie,
obiekt dezaprobaty: sytuacja muzyki pop.

Eksplikacja

ocena: bardzo negatywna,
zakaz: wyrażony w formie życzenia zmian, nierealny do wykonania.

Komentarz: Obiekt dezaprobaty wywołuje silne emocje negatywne u piosenkarki, która utrzymuje, że tylko ona jest prawdziwą artystką, a światem muzyki pop (zwłaszcza w jej ojczyźnie) rządzą koligacje promujące tandetę. Odbiorca wypowiedzi nie jest adresatem samej dezaprobaty, dlatego relacje koleżeńskie nie zakłócają fortunności tego aktu mowy. Analizowana replika jest silnie nacechowana emocjonalnie (*не могу шоу-бизнес и попсу, вообще шлак и полный отстой, полный примитив, сплошное надувательство, идиотских песен*), w jednoznaczny sposób przekazuje opinię nadawcy. Co ciekawe, występuje tu także element zakazu, jednak w formie „pobożnego życzenia” piosenkarki. Sama zdaje sobie sprawę, że brak zezwolenia z jej strony nie zmieni sytuacji, gdyż zajmuje ona zbyt niską pozycję w świecie muzyki, dlatego drugą część wypowiedzi formułuje jako nierealne rozważanie o przyszłości: *Была бы моя воля, я бы за написание таких идиотских песен в тюрьму бы сажала!*

[4]

– *Хорошо, – терпеливо сказал Лбов. – Понятно. А вы как себя чувствуете?*

– *В каком смысле?*

– *Вы в порядке?*

– *Мне – этот вопрос?*

– *Да. Я думаю, что вы больны.*

– *Это глупости и совершеннейший вздор, – стараясь четко выговорить слова, произнес Володя. – Это ни в какие ворота не лезет. И доктор Цветков совершенно прав: делать операции такого рода без рентгена в наш век – это не лезет ни в какие ворота. Вам понятно, товарищи: ни в какие!*

Юрий Герман, *Дорогой мой человек*, Litres, 2017

Kontekst wypowiedzi:

nadawca: lekarz wojskowy,

odbiorca: przełożony,

rodzaj zwierzchności: formalne, osłabione przez sytuację – wojna, obaj działają w tym samym oddziale partyzanckim, lekarz jest ekspertem, sprawa dotyczy szpitala polowego,

obiekt dezaprobaty: propozycja wykonania skomplikowanej operacji w trudnych warunkach.

Eksplikacja

ocena: silnie negatywna,

zakaz: implicytny, wynikający z wyraźnej negatywnej oceny.

Komentarz: Wyjątkowy kontekst analizowanej wypowiedzi pozwala podkomendnemu wyrazić dezaprobatę propozycji przełożonego. Lekarz zna swojego dowódcę osobiście, są dobrymi znajomymi, uwaga dotyczy sfery, w której to nadawca jest ekspertem i ma moc decyzyjną. Nieformalny charakter dialogu podkreśla także brak wyrażenia propozycji – początkowo rozmowa dotyczy stanu zdrowia lekarza, ten jednak bez najmniejszej zapowiedzi zmienia temat i wraca do wcześniejszych rozważań. I to właśnie ich dotyczy jego dezaprobaty, którą wyraża w sposób jednoznaczny i zdecydowany. Dwukrotne użycie związku frazeologicznego (*это ни в какие ворота не лезет*) oraz odwołanie się do jego fragmentu po raz trzeci (*Вам понятно, товарищи: ни в какие!*) w tej krótkiej replice nie pasuje sytuacyjnie do rzeczowej rozmowy o stanie pacjenta, wprowadza emocje i daje do zrozumienia, że brak już miejsca na konstruktywną dyskusję. Nadawca blokuje rozwój danej sytuacji komunikacyjnej.

[5]

Tears begin to roll down Mycall's cheek. She wiped her face then lit another cigarette. "Why didn't you seek counselling?" Mycall took a hard drag off her cigarette then blew out.

*"Yeah, right. So I can feel guilty for the rest of my fucking life? **Hell no!** Talking about it only makes it worse. I had already had sex with a married man and I just had an abortion with his child."*

Jeanette Michelle, *Mycall*, Infinity Publishing, 2005

Kontekst wypowiedzi:

nadawca: kobieta,

odbiorca: koleżanka nadawcy,

rodzaj zwierzchności: relacje przyjacielskie,

obiekt dezaprobaty: propozycja rozwiązania jednego z problemów nadawcy.

Eksplikacja

ocena: negatywna, opisowa (nadawca wyjaśnia, że samo mówienie na ten temat sprawia jej problemy),

zakaz: zdecydowany, wsparty wyrażeniem ekspresywnym.

Komentarz: Pomimo braku formalnej zwierzchności nadawca zajmuje wyższą pozycję sytuacyjnie: rozmowa dotyczy stanu rzeczy nadawcy, więc to właśnie ta osoba pełni tu ważniejszą rolę. Wypowiedź została wzmocniona stylistycznie – odpowiedź otwiera pytanie retoryczne przesiąknięte ironią, następnie pojawia się wykrzyknienie (*hell, no!*). Niejako po tym wstrząsie występuje wyjaśnienie motywacji udzielonej dezaprobaty. Użycie wulgaryzmów wzmacnia nacechowanie emocjonalne całej wypowiedzi, zwiększając siłę illokucyjną badanego aktu mowy. Szczerze wyznanie, które następuje w dalszej części, dodatkowo nasila wydźwięk dezaprobaty.

[6]

"I'm going to open a novelty shop!" he blurted. [...] He explained to his parents that he had decided not to complete his education, and to open the curio shop as a first step on the way to wealth. [...]

"You must be joking," his father pleaded.

"I'm absolutely serious."

"You've gone absolutely mad!"

Naguib Mahfouz, *The Coffeeshouse*, I.B. Tauris, 2010

Kontekst wypowiedzi:

nadawca: ojciec,

odbiorca: syn,

rodzaj zwierzchności: relacje rodzinne ojciec – syn

obiekt dezaprobaty: pomysł syna.

Eksplikacja

ocena: wyrażona implicytnie,

zakaz: wyrażony implicytnie.

Komentarz: decyzja syna zupełnie nie pasuje do wartości wyznawanych przez rodziców. Uważają oni, że najlepszą przyszłość zapewni synowi ukończenie studiów, gdyż pozwoli mu to na podjęcie państwowej posady. Związana z takim zawodem kariera urzędnicza, zdaniem rodziców, zapewnia szacunek społeczny i dobrobyt. W ich mniemaniu sklepikarz to zawód dla nieudaczników, którzy nie potrafili niczego lepszego osiągnąć. Zaskoczenie, które towarzyszy oświadczeniu syna, znajduje ujście w emocjonalnym nacechowaniu wypowiedzi, dezaprobatą jest spontaniczna i zdecydowana; odsyła ona pomysł do kategorii tak nieprawdopodobnych, że aż śmiesznych, a samego autora pomysłu posądza o odejście od zdrowych zmysłów.

Przedstawiony materiał faktograficzny stanowi bardzo zróżnicowany zbiór analizowanych wypowiedzi. Nadawcy osiągnęli wzmocnienie dezaprobaty na różne sposoby – bądź to krótkimi replikami (*Bzdura; Nie ma mowy; Hell no!*), bądź też dłuższymi wypowiedziami (*He могу шоу-бизнес и попсу, – так вообще шлак и полный отстой!; Полный примитив и сплошное надувательство; Это ни в какие ворота не лезет; You must be joking; You've gone absolutely mad!*”). Zwykle nadawca starał się nie atakować rozmówcy, a wzmocniona dezaprobatą stanowiła sygnał, jak ważne dla mówiącego jest to, o czym toczy się rozmowa. W takich przykładach po części zawierającej opisywany akt mowy następowało wyjaśnienie – *to przecież nie jakiś Kuba Rozpruwacz, ale szanowany człowiek; делать операции такого рода без рентгена в наш век – это не лезет ни в какие ворота; talking about it only makes it worse*. Znacznie rzadziej dezaprobatą pozostawała bez dopowiedzeń (*You must be joking; You've gone absolutely mad!*) i zdecydowanie najrzadziej stanowiła wstęp do ataku na rozmówcę (*Bzdura (...)* *weźcie się w garść, zacznij działać, a uzyskasz rezultaty!*).

W roli językowych środków wzmocnienia illokucyjnej siły aktu dezaprobaty zostały wykorzystane przysłowia i powiedzenia (*это ни в какие ворота не лезет*), pytania retoryczne (*Wyobrażasz sobie, co by było, gdyby to wyszło? Że go podsłuchujemy?*), leksyka nacechowana emocjonalnie (*bzdura; отстой; hell no!*) – aż po wulgaryzmy (*So I can feel guilty for the rest of my fucking life?*). Wśród najczęściej stosowanych taktik konwersacyjnych wystąpiły:

- 1) powstrzymanie rozmówcy kategorycznym sprzeciwem (*nie ma mowy, bzdura, hell no!*),
 - a) po którym następuje uspokojenie tonu wypowiedzi i nadawca wyjaśnia swój punkt widzenia (*To przecież nie jakiś Kuba Rozpruwacz, ale szanowany człowiek. Wyobrażasz sobie, co by było, gdyby to wyszło? Że go podsłuchujemy?*),
 - b) po którym następuje werbalny atak na rozmówcę (*weźcie się w garść, zacznij działać, a uzyskasz rezultaty!*);
- 2) podważanie zdolności rozmówcy do logicznego myślenia lub podważanie powagi wypowiedzi (*You must be joking; You've gone absolutely mad!*);
- 3) zmiana rejestru wypowiedzi i kilkukrotne powtórzenie swojej opinii (*Это ни в какие ворота не лезет. (...) делать операции такого рода без рентгена в наш век – это не лезет ни в какие ворота. Вам понятно, товарищи: ни в какие!*);
- 4) wsparcie swojej wypowiedzi autorytetem eksperta (*И доктор Цветков совершенно прав: делать операции такого рода без рентгена в наш век – это не лезет ни в какие ворота*);

5) emocjonalny atak na obiekt wypowiedzi, niebędący w bezpośrednim związku z rozmówcą (*He mogu шоу-бизнес и понсу, – так вообще шлак и полный отстой! Полный примитив и сплошное надувательство*).

Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że w kontekście wypowiadanych replik każda wzmocniona dezaprobata nabiera cech wypowiedzi emotywniej. Zaangażowanie emocji nie ułatwia pozytywnego zakończenia dialogu, co w przypadku aktu negatywnego, niosącego zagrożenie dla twarzy rozmówcy (a takim właśnie jest dezaprobata), jeszcze bardziej zbliża ją do niegrzeczności językowej. Illokucyjna siła tego aktu mowy bywa zwiększana różnymi środkami językowymi (m.in. przysłowiami, pytaniami retorycznymi, leksyką nacechowaną emocjonalnie) oraz odpowiednimi taktykami konwersacyjnymi. Z analizy sytuacji komunikacyjnych trzech różnych języków jednoznacznie wynika, że sposoby wzmocnienia opisywanego aktu mowy mają charakter uniwersalny dla tych języków. Różnice dotyczą raczej stylu nadawcy niż tendencji ogólnojęzykowych.

Dalszych badań wymagają wypowiedzi z osłabioną siłą illokucyjną dezaprobaty. Złagodzenie negatywnego wydźwięku repliki zawierającej krytykę rozmówcy powinno ułatwić komunikację i przyczynić się do utrzymania współpracy między uczestnikami dialogu. Jest to działanie pożądane z punktu widzenia grzeczności językowej i jego realizacja wymaga zastosowania odmiennych taktyk konwersacyjnych.

Bibliografia

- Abramov N. 1999. *Slovar' russkikh sinonimov i shodnyh po smyslu vyraženij*. Moskwa: Russkie slovari [Абрамов Н. 1999. *Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений*. Москва: Русские словари] (CPC).
- Apresjan Jurij Derenikowicz. 1986. *Performativy v grammatike i slovare*. „Izvestiya AN SSSR. Seriya literatury i yazyka” t. 45, № 3: 208–223 [Апресян Юрий Дереникович. 1986. *Перформативы в грамматике и словаре*. „Известия АН СССР. Серия литературы и языка” т. 45, № 3: 208–223].
- Austin John Langshaw. 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Awdiejew Aleksy. 1983. *Klasyfikacja funkcji pragmatycznych*. „Polonica” IX: 53–88.
- Ballmer Thomas, Brennenstuhl Waltraud. 1981. *Speech Act Classification. A Study in the Lexical Analysis of English Speech Activity Verbs*. Berlin: Springer Verlag.
- Czamara Agata. 1977. *Wartościujący akt illokucyjny*. „Polonica” XVIII: 169–174.
- Grice Paul Herbert. 1975. *Logic and Conversation*. W: *Syntax and Semantics 3: Pragmatics*. Eds. Cole P. and Morgan J. New York: Academic Press: 41–58.
- Imy słownik języka polskiego*. 2000. Red. Bańko M. T. I–II. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN (ISJP).
- Issers Oksana Sergeevna. 2008. *Kommunikativnye strategii i taktiki russkoj reči*. Moskwa: URSS [Иссерс Оксана Сергеевна. 2008. *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*. Москва: URSS].

- Komorowska Ewa. 1995. *Metafunkcje: pytania, akceptacji i przeczenia jako wykładniki siły illokucyjnej wypowiedzi*. „Slavica Stetinensia” 5: 167–177.
- Komorowska Ewa. 2003. *Polskie badania pragmalingwistyczne*. „Przegląd Rusycystyczny” 1: 79–88.
- Komorowska Ewa. 2008. *Pragmatyka dyrektywnych aktów mowy w języku polskim*. Szczecin–Rostock: Print Group.
- Lipczuk Ryszard. 2000. *O wielości i wieloznaczności terminów (na przykładzie klasyfikacji aktów mowy)*. „Acta ac Communitas” (Warszawa–Poznań) 9: 169–176.
- Oishi Etsuko. 2007. *Appropriateness and Felicity Conditions. A Theoretical Issue*. W: *Context and Appropriateness: Micro Meets Macro*. Ed. Fetzer A. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company: 55–78.
- Rudyk Anna. 2016. *Performativ dziękuję v rečevom akte otkaza (po sravneniū s russkim yazykom)*. [*Перформативs dziękuję v rečevom akcie otkaza (po sravneniū s russkim yazykom)*]. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Glottodydaktyka” 8, z. 92: 55–56.
- Russkij semantičeskij slovar’*. 1998. Red. Švedova N.Ū. Moskva: Azbukovnik [*Русский семантический словарь*]. 1998. Red. Шведова Н.Ю. Москва: Азбуковник]. (online) www.slovari.ru (dostęp 2.03.2018) (PCC).
- Searle John Rogers. 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Slovar’ russkogo yazyka*. 1981–1984. Red. Evgen’eva A.P. T. I–IV. Moskva: Russkij ŗzyk [*Словарь русского языка*]. 1981–1984. Red. Евгеньева А.П. Т. I–IV. Москва: Русский язык] (СРЯ).
- Słownik języka polskiego*. 1958–1968. Red. Doroszewski W. T. I–X. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN (SJPd).
- Webster’s Third New International Dictionary*. Ed. Gove P.B. (online) www.m-w.com (access 2.03.2018) (MW).
- Wierzbicka Anna. 1987. *English Speech Act Verbs*. Sydney: Academic Press Australia.
- Weigand Edda. 1989. *Sprache als Dialog. Sprechaktaxonomie und kommunikative Grammatik*. Tübingen: Niemeyer.
- Witek Maciej. 2011. *Spór o podstawy teorii czynności mowy*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Wunderlich Dieter. 1978. *Studien zur Sprechakttheorie*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Zdunkiewicz Dorota. 2001. *Akty mowy*. W: *Współczesny język polski*. Red. Bartmiński J. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej: 266–267.

Summary

Means of Strengthening the Speech Act of Disapproval in Polish, Russian and English

The present paper is devoted to the phenomenon of disapproval as a speech act in a contrastive Polish-Russian-English perspective. Special attention is paid to the utterances in which the speaker strengthens the speech act. The material for the analysis was excerpted from contemporary literary works in the three above-mentioned languages.

Choosing to express negative evaluation and lack of consent, the sender acts against the rules of politeness – he/she does not agree with the receiver and even prevents the interlocutor from action. In certain circumstances, the speaker decides to strengthen the disapproval in order to achieve a stronger effect on the listener. Such utterances usually contain extra elements like emotional lexemes, proverbs or rhetorical questions.

Key words: Speech acts, disapproval, dialogue, politeness, conversational tactics

